

СОЦІОЛОГІЯ ЗЛОЧИННОСТІ

(англ. sociology of criminality) – галузь юридичної соціології (наукового напрямку соціології і правознавства), що досліджує злочинність з точки зору юридичного, соціологічного, психологічного, психіатричного, антропологічного та інших підходів. Предмет дослідження С. з. у вітчизняній науці збігається з предметом дослідження кримінології.

Світова наука розглядає кримінологію саме як С. з. – найбільш розвинуту

частину девіантології. Девіантологічний підхід набув поширення в європейській кримінологічній літературі (див.: *Зак Фріц; Крісті Нільс*). Злочин є різновидом девіантної поведінки з точки зору соціології (див. *Девіантна поведінка*). При цьому для соціології має значення будь-яка девіантна поведінка, а для С. з. значимою є лише та девіантна поведінка, яка є різновидом поведінки правової, підконтрольна свідомості і волі індивідуальних або колективних суб'єктів, передбачена нормами права і така, що тягне за собою юридичні наслідки.

Зарубіжна кримінологія, насамперед англо-американська, значну частину своєї історії розвивається як соціологія кримінальної поведінки. У науці про злочинність у США традиційно переважає соціологічна парадигма і соціологічна методологія, хоч і використовуються досягнення інших галузей знання. Нині кримінологія, як зарубіжна, так і вітчизняна, є міждисциплінарною сферою інтересу ряду соціальних наук, вона спирається переважно на результати досліджень соціологів, психологів, юристів, філософів, психіатрів, біологів, соціальних антропологів.

Першість у обґрунтуванні злочинності як норми соціального життя належить засновнику французької соціологічної школи Е. Дюркгейму (див. *Дюркгейм Еміль*). На думку Е. Дюркгейма, свобода не може існувати, якщо немає можливостей відхилень у різні сторони – до ідеалу і в протилежному напрямі заперечення ідеалів і норм. Для того щоб у суспільстві існували можливості самовираження для ідеалістів і романтиків, героїв і мучеників, у ньому

рівною мірою повинні існувати також можливості самовираження і для злочинців. У будь-якій системі завжди присутні деструктивно-дезінтегративні засади. Для соціальної системи одним із таких джерел дезінтеграції є злочинність. Вона змушує систему перебувати в стані робочої напруги, перешкоджає її закостенінню, змушує шукати нові форми майбутньої моралі.

Зовнішнім вираженням сутності злочинності є конкретні скоєні злочини (різноманітні, індивідуальні, зазвичай не схожі один на одного). Тому як предмет дослідження кримінологія обирає окремі злочинні акти і окремих злочинців, узятих загалом, у сукупності, взятих для того, щоб виявити закономірності досліджуваних випадків вчинення злочинів цього виду, за конкретних умов місця і часу (див. *Кримінологія*). Але якщо злочинність є не просто результатом особистих, довільних рішень окремих осіб вчинити заборонені кримінальним законом дії, а сукупність злочинів, що мають масовий характер і закономірно повторюються у країні або окремому регіоні протягом певного періоду часу, якщо це системне утворення, пов'язане із суспільним життям, то дослідження злочинності має відбуватись із застосуванням принципів, понять, категорій і методів, вироблених наукою, об'єкт якої – саме суспільство. Такою наукою є соціологія. Тому і кримінологія (наука про злочинність) дуже часто розглядається як частина, розділ науки про суспільство (соціології).

Термін «злочинність» охоплює два соціологічно зумовлені моменти: сукупність актів поведінки, соціально значимих дій індивідів, з одного боку,

і оцінку певних категорій таких дій, як злочини, – з другого. Відповідно злочинність постає як єдність об'єктивного (соціально значущі акти поведінки) і суб'єктивного (діяльність держави, виражена в кримінальному законі).

Соціологічна характеристика злочинності безпосередньо пов'язана із соціоструктурною організацією суспільства, його соціально-політичною структурою, специфікою організації політичних, соціальних, економічних інститутів, традиціями, звичаями, мораллю тощо. Специфіка і рівень злочинності, як відомо, визначаються культурними цінностями і соціальними цілями та ідеалами, що домінують у тому чи іншому суспільстві. Зі зміною таких цінностей та ідеалів змінювалось і поняття злочинності.

Норми, як юридичні, так і моральні, порушувались завжди, на кожному етапі розвитку людства. Самі порушення норм засуджувались як деградація людини, як зрада усталених правил життя. Серед різновидів поняття злочинності можна виділити такі варіанти, що послідовно виникали та сприймалися суспільством тривалий час: релігійно-теологічний (Середні віки); раціонально-гедоністський; антропологічний; психіатричний (Новий час); тоталітарно-ідеологічний (Новітній час); культурологічний (сучасність). Якщо перші п'ять видів поняття злочинності виходять з поляризації й об'єктивізації добра і зла, надаючи якісну визначеність поняттю злочину, то культурологічне пояснення розглядає злочинність як різновид субкультури, розвиток якої функціонально зумовлений соціально-політичною організацією суспільства.

Аналогічно розглядалось і поняття злочину, яке до 20 ст. не розмежовували з поняттям «злочинність». Цікавим є той факт, що у докапіталістичну епоху злочин сприймався переважно як індивідуальний вибір, як трагедія, яку переживає особистість. У 20 ст. злочин перестав бути вибором особистості і втратив риси трагедії. Як у житті, так і в літературі, злочин став буденним соціальним явищем, одним із способів вирішення життєвих проблем і, перш за все, проблем економічних. Тривалий час і злочинність розглядали як соціальне явище. Нині ж ми не можемо погодитись з визначенням злочинності як «соціального явища», водночас визнаємо, що злочинність є об'єктивною соціально-правовою реальністю, вона невіддільна від суспільства (див. *Злочинність*). Кількість і якість злочинів (їх види) задані організацією суспільства, злочинність – необхідний наслідок його організації. Суспільство створює можливість скоєння злочину. Злочинець реалізує цю можливість, він є лише знаряддям, проявом властивостей і характеристик суспільства.

Методологічну основу С. з. становлять поняття і категорії загальносоціологічні, соціально-психологічні, а також поняття і категорії соціології особистості та поведінкової психології.

Лит.: Яковлев А. М. Социология преступности // Социологический словарь / отв. ред. Г. В. Осипов, Л. Н. Москвичев. М., 2014. URL: <http://ponjatija.ru/node/12686>; Комлев Ю. Ю. Криминология как социология преступности // Вестник экономики, права и социологии, 2017, №2. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/kriminologiya-kak-sotsiologiya-prestupnosti>; Тимошенко В. І.

Соціальна основа злочинності // Бюлетень
Міністерства юстиції України, 2018, № 2;
Гофман Михель. Преступность – бизнес
другим путем. URL: <http://www.mnemosyne.ru/point/prestuplenie.html?fbclid=IwAR0bYuFHlGf9N5qLn7L8aDgDNxMm0xwNdvjtXWj0t1W2sbJSK9eFSkhAzCM>.

В. І. Тимошенко.